

De Rosdoek

nr 58

---

heemkundige studiekring
De Acht Zaligheden

heemkundige studiekring
de acht zaligheden

DE ROSDOEK

Aflevering 58

dec. 1990

Verschiint 4 x per jaar

Redactieadres: Th. van der Aalst, Ganzestraat 17
5527 CA Hapert. tel 04977-1671

Administratie: C.H.M. Witmer, Nijverheidslaan 16
5506 EE Veldhoven.

De volgende Rosdoek verschiint in maart 1991.

-1-

Van de bestuurstafel.

Tijdens de op 14 november j.l. te Tilburg gehouden vergadering van de zgn. Raad van Aangeslotenen van de Stichting, presenteerden zich weer twee nieuwe kringen, zodat het totaal der bij de stichting aangesloten kringen thans 90 bedraagt.

Hiermede telt Brabants Heem circa 14.000 leden. De toename van kringen en dus ook van leden is de laatste jaren erg snel gegaan. In 1980 b.v. telde de Stichting 52 kringen. Dit betekent dat de belangstelling voor de heemkunde als zodanig duidelijk aanwezig is.

Het abonnementsgeld van het driemaandelijks tijdschrift gaat miv 1 januari 1991, met f 2,50 omhoog.

Zoals u weet gaat onze kringcontributie met gelijke ingang met f 5,- omhoog.

Tot deze verhoging is in onze jaar-ledenvergadering van dit jaar besloten. Het is daarom dat uw bestuur van menig is dat wij thans niet nogmaals met een contributieverhoging bij u kunnen aankomen.

Onzerzijds zal dan ook nader overleg met het stichtingsbestuur terzake gevoerd worden. Wij zullen bezien op welke wijze een acceptabele oplossing hiervoor kan worden gevonden. U hoort hier nog nader van.

De 3e uitgave van de Brabantse Almanak is onlangs verschenen. Tijdens de eerder vermelde vergadering van de R.v.A. is het eerste exemplaar feestelijk aangeboden. In de diverse boekwinkels is deze thans te koop voor f 6,25. Voor weinig geld een praktisch vademecum.

Tot zover de vergadering van de R.v.A.

Mede naar aanleiding van enkele klachten over de uitvoering van onze Rosdoek heeft het bestuur een andere "drukker" aangezocht. Dit nummer is reeds het eerste product hiervan. Wij vertrouwen erop dat dit de gerechtvaardigde toets der kritiek kan doorstaan en dat u met plezier kennis neemt van de inhoud ervan.

De activiteiten door de studiegroep "Boterfabrieken in de Acht Zaligheden" zijn gestart. Diverse teams zijn enthousiast bezig met de eerste verkenningen.

Van alle kanten wordt medewerking ondervonden. Mocht het ook uw belangstelling hebben en kunt u medewerking verlenen, dan bent u van harte welkom bij de heer H. Langbroek, Berkakkers 12 te Eersel, tel. 04970 - 16607, die u graag verder informeert.

Het jaar 1990 spoedt zich naar het einde. Een jaar dat in de Europese geschiedenis een geweldige plaats zal gaan innemen. Denkt u eens wat er in dit jaar allemaal gebeurd is. Niemand hield dit toch voor mogelijk, en toch...

Ik denk dan ook dat we allemaal dit jaar met een dankbaar hart mogen afsluiten.
We beseffen dat er nog heel veel en grote problemen om een oplossing vragen.
De uitdaging ligt er, mogen we er samen in slagen om deze om te zetten in realiteit.
Samen, energiek, vertrouwd, ook voor ons eigen heil en geluk.

In deze geest wens ik u allen, namens uw bestuur, een Zalig Kerstfeest en een in alle opzichten rijk en vreugdevol 1991.

Oerle, december 1990.

Th.v.d.Ven, voorzitter.

Uit onze buitenlandse ruilabbonnementen.

" 't Swanekoeriertje", Heist-op-den-Berg, oktober 1990:

- tentoonstelling i.v.m. restauratie Hof van Riemen;
- veroordeling in 1433 van kroonspel of meispel in Heist;
- de familierelatie van Ludwig van Beethoven en de van Beethovens in Heist;
- de overdracht van de rechten en rechtmacht door de bisschop van Luik aan Hertog Jan II van Brabant.

" 't Swanekoeriertje", Heist-op-den-Berg, november 1990:

- Heistenaren moesten in 1378 cijns betalen aan vreemde heren;
- onenigheid tussen bisschop Theobald van Luik en Gillis Bert-hout, heer van Heijst, begin 14e eeuw;
- de steenbakkerij in Booischot vanaf ± 1880.

Driemaandelijks Informatie-bulletin van het Interdisciplinair Centrum voor Luchtverkenning, 1989-3:

- Romeinse dakpanstempels gevonden in België;
- het wetenschappelijk projekt van het Corpus van oudheidkundige munten in België in de kiem gesmoord?
- een lijst van publikaties op het gebied van archeologie.

Th. van der Aalst.

Molenwiekschieten.

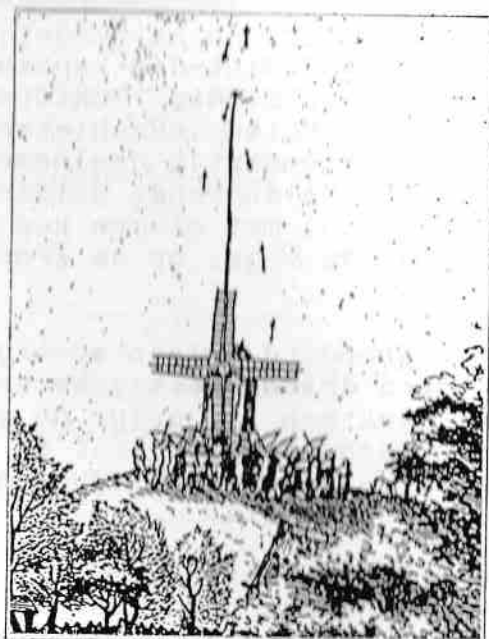
Harrie Renders, het op één na jongste lid en tamboer van het gilde Sint-Jan Baptist uit Oerle, schoot zich op zondag 7 oktober jongstleden tot kampioen "Molenwiekschieten 1990". Temidden van de achtendertig deelnemende schutters uit alle Veldhovense gilden, deed zijn afgeschoten pijl met stompe kop het houten karkas van de vogel op de grond ploffen.

Het was het tweehonderd drieëntachtigste schot en de tweehonderd drieënveertigste treffer. Met dit schot stak een 15-jarige de geroutineerde kruisboogschutters de loef af. Hierna kreeg de nieuwe kampioen een zilveren wisselschild en dito draagspeld.

Dit nieuwe gebruik is het opnemen in een andere zin van een oude traditie. Het koningschieten gebeurde vroeger veelal op de vogel, die op één der wieken van de molen geplaatst was, echter niet zoals op bijgaand plaatje is afgebeeld. De vogel werd op een spil op de dwarsstaande wiek geplaatst. Wie de vogel afschoot was koning.

Nu heeft men hiervan een apart evenement gemaakt, waaraan geen koningschap meer verbonden is. Het ligt in de bedoeling voortaan jaarlijks op een oktoberzondag deze schietkamp te organiseren. Tot plaats van samenkomst is (voorlopig?) gekozen molen "De Adriaan" aan de Burgemeester van Hoofflaan.

Hoe ver deze traditie in de geschiedenis terug gaat is niet bekend. Wel weten we dat tot in deze eeuw nog gilden hun koningschieten organiseerden "onder de molen"; bijvoorbeeld te Soerendonk tot circa 1940 en in Bakel tot omstreeks 1953. Naar het schijnt heeft ook in Oerle dit gebruik ooit plaatsgevonden.

Detail van een gravure uit omstreeks 1561 van Hieronymys Cock, naar Pieter Breughel. Kruisboogschieten op de molen.

Afbeelding van het zilveren schild met de inscriptie: "HEER AERT GOOSENS PASTOER TOT KNESSEL 1620".

Eén van de vele overleveringen, die de Westervohovense onderwijzer Petrus Norbertus Panken in de vorige eeuw opschreef, geeft ons hierover informatie. Deze van generatie op generatie doorvertelde anekdote gaat terug tot het jaar 1620. De pastoor van Knegsel, Arnoldus Goossens, wandelde door de hei naar Oerle en zag bij de graanmolen van Zandoerle de Oerlese gildebroeders schieten op de papegaai. De vogel, bevestigd op een staak aan één van de vier molenwieken, werd echter door niemand getroffen, wat men aan "onkunde of lompeid van de boogschutters toeschreef". Er was echter opzet in het spel, omdat men bang was voor de financiële consequenties van het koningschap. Maar de Knegselse pastoor "nam een boog en men zag zeer spoedig de vogel neertuimelen". Zo moet, volgens de mondelinge overlevering, een en ander driehonderd zeventig jaar geleden hebben plaatsgevonden. Dat een niet gildelid en zelfs niet inwoner van Oerle de vogel afschoot, was voor de gildeleden blijkbaar geen belemmering om de schutter tot koning uit te roepen.

Pastoor Goossens kwam zijn verplichting na en schonk het gilde een fraai schild. Hierop zien we zijn engelbewaarder(?) ten halve lijve afgebeeld.

Arnoldus Goossens was op 26 augustus 1609 door de deken als pastoor van Knegsel geïnstalleerd. Hij was daar gedurende een lange tijd pastoor, want we vinden hem nog vermeld in 1645 (1).

Een verhaal van gelijke strekking staat in het Memorieboek (=aantekenboek) van de Knegselse parochie. De tegenwoordige pastoor Harrie Peters reikte mij deze tekst onlangs aan. Het verhaal is omstreeks 1910 door de toenmalige pastoor Antoon Eycken vastgelegd.

Vertaald uit het latijn staat er:

"Toen hij op zekere dag door het nabij gelegen dorp Oerle wandelde zag hij bij de molen dat de gildebroeders der schutterij tevergeefs probeerden de vogel af te schieten. De ware reden was dat niemand gildekoning wilde worden vanwege de verplichting om dan op bier te tracteren. De pastoor lachte hen uit en zei dat hij de vogel wel zou afschieten. Onmiddellijk voegde hij de daad bij het woord. Zodoende werd hij tot gildekoning uitgeroepen. Het is in ieder geval een feit dat ook nu de Gildekoning van Oerle nog een zilveren schild draagt met de inscriptie: Heer Aert Goossens, Pastoor te Knegsel in 1620".

Pastoor Eycken heeft de tekst van de inscriptie in het schild niet letterlijk weergegeven.

Als deze twee hiervoor aangehaalde versies op waarheid berusten, dan vond het koningschieten vroeger plaats onder de molen van Oerle. Deze molen stond tot in 1914 in de Molenvelden op Zandoerle. Onlangs werd die plaats door een aantal dorpsgenoten grondig opgeknapt en in zijn oude luister hersteld.

Noot:

- (1) Streekarchief Regio Eindhoven-Kempenland, Oirschot:
O.A. en R.A. Oerle-Meerveldhoven, inv. nr. 265, fol. 142vo.

1990.

Jacq. Bijnen.

Een inventarisatie in de gemeente Vessem c.a. van archeologische vindplaatsen uit het neolithicum, de bronstijd en de ijzertijd.

In het kader van haar studie Prehistorie aan de Rijksuniversiteit te Leiden heeft Liesbeth Theunissen, lid van de heemkundevereniging "De Hooge Dorpen", prehistorische vondsten uit een drietal periodes voor de gemeente Vessem c.a. op een rijtje gezet. Het doel hiervan is tweeledig. Aan de ene kant is er een leerdoel nl. het verzamelen, beschrijven, dateren en verwerken van gegevens. Aan de andere kant is er een onderzoeksdoel met een aantal vraagstellingen.

Vragen die gesteld kunnen worden zijn bijv.: "Hoe is het verspreidingspatroon van de vindplaatsen?" "In hoeverre is dit verspreidingspatroon verklaarbaar door het huidige landschap" of "Kunnen er voorspellingen over nieuwe vindplaatsen worden gedaan op basis van het huidige vindplaatsenpatroon?" De vondstgegevens uit de gemeente Vessem, Wintelre en Knegsel zijn op een drietal manieren verkregen:

- a) Uit het databestand van een amateurarcheoloog;
- b) Uit het databestand van de Rijksdienst van Oudheidkundig Bodemonderzoek te Amersfoort;
- c) Uit publicaties over vindplaatsen in de gemeente Vessem c.a..

Na een selectie blijven er uiteindelijk 35 vindplaatsen over die een coördinaatnauwkeurigheid van een decimaal hebben en die elk eenduidig op een van de perioden terug te voeren zijn. Bij de verspreiding van de vindplaatsen is het opvallend dat er ten Westen van de Kleine Beerze (nog) geen zijn aangetroffen. Verder is het opvallend, dat de ijzertijd-vindplaatsen allemaal in het Zuiden -vooral in Knegsel- voorkomen.

Vervolgens is nagegaan of de vindplaatsen te correleren zijn met gegevens uit de hoogtelij-

nenkaart, de geologische kaart, de bodemkaart, de grondwaterstandkaart en de kaart die het huidige bodemgebruik geeft. De eveneens voor de hand liggende correlatie van de vindplaatsen met de locatie van vennen en waterlopen is in het kader van deze (z.g. kleine) scriptie niet bestudeerd, mede door een gebrek aan voldoende nauwkeurige gegevens hierover. Relatief veel vindplaatsen komen in de hoger gelegen gebieden in de gemeente Vessem voor. Deze gebieden tussen 25 en 30 m zijn aan de Zuidkant (Knegsel) gelocaliseerd. De vindplaatsen blijken verder bij voorkeur voor te komen in dekzandlagen, die dikker dan 2 m zijn en in de gebieden met de laagste grondwaterstand. De bodemsoorten waar de vondsten vaak worden aangetroffen worden aangeduid met vorstvaaggronden en podzolgronden. Verder is het opvallend dat relatief meer vindplaatsen worden aangetroffen op plaatsen waar nu bosgronden voorkomen, terwijl er op plaatsen waar nu weilanden voorkomen juist het tegengestelde geldt. Wellicht is er op deze plaats minder sprake van diepploegen. Op basis van de inventarisatie komt Liesbeth Theunissen tot de conclusie, dat het voorspellen van vindplaatsen in termen van kanspercentages niet mogelijk is. Wel is het mogelijk een aantal algemene uitspraken te doen, die kunnen bijdragen aan het localiseren van toekomstige vindplaatsen.

J. van den Biggelaar.

Noot: Podzol:

(Russisch) = onvruchtbare, uitgeloogde grond. Bodemtype gekenmerkt door een donkere sterk humeuze bovenlaag, een daaronder liggende askleurige uitgeloogde laag, gevolgd door een donker inspoelingshorizont. Een dergelijk bodemprofiel ontwikkelt zich het duidelijkst onder heide en naaldhout.

Vorstvaaggronden:

Gronden die nog geen profiel hebben.

GOTHISCHE DORPSKERKEN EN TORENS VAN DE KEMPI-
SCHE ZANDGRONDEN.

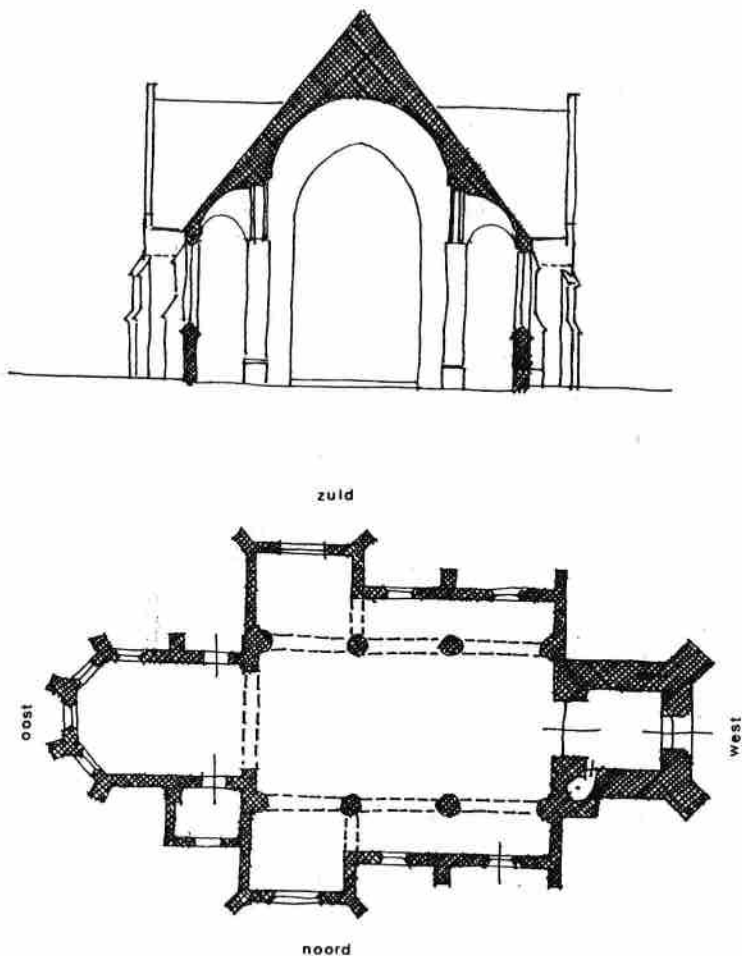
DE MIDDELEEUWSE SINT-WILLIBRORDUSKERK VAN
MIDDELBEERS.

Inleiding.

De Sint-Willibrorduskerk van Middelbeers is een dochterkerk van de Sint-Pieter van Oirschot. De parochie is dan ook gesticht en werd bediend door het Oirschotse kapittel van Sint-Petrus.

Al behoort Middelbeers niet tot het gebied van de Heemkundige Studiekring De Acht-Zaligheden, waaraan deze serie voornamelijk is gewijd, omwille van de gaafheid en de volledigheid van de Beerse kerk kan deze model staan voor de meeste kerken in onze omgeving, en dat is de reden waarom we haar toch hebben opgenomen. **De totaalopzet: een geleidelijk ontstane eenheid.**

De huidige kerk vormt zozeer een eenheid dat het op het eerste gezicht lijkt alsof het geheel in één bouwcampagne tot stand is gekomen. De driebeukige pseudobasiliek (figuur 1, 2 en 3) met het lagere transept en koor, dat in plattegrond wordt afgesloten door drie vlakken van een achthoek (een zogenaamde drie-achtste sluiting), vormt samen met de toren een gaaf geheel waarvan de onderdelen in een zinvolle verhouding tot elkaar staan. Pas bij een gedetailleerde beschouwing blijken een aantal onregelmatigheden die wijzen op verschillende bouw tijden. De onderdelen blijken te zijn opgetrokken van bakstenen van verschillend formaat en zijn veelal door bouwnaden van elkaar gescheiden. Ook bouwvormen verschillen per onderdeel. Het koor lijkt geen plint te hebben, maar de zuid-westelijke steunbeer van het koor (figuur 4), die inmiddels door een nieuwe aanbouw aan het oog is onttrokken, heeft een plint die amper 20 centimeter boven het maaiveld uitkomt.

Figuur 1.
Plattegrond en doorsnede van de Middelbeerse Sint-Willibrorduskerk.
De driebeukige pseudo-basiliek (middenschip en zijbeuken onder één zadeldak), heeft een smaller en lager, driezijdig gesloten koor en ook de beide transepten hebben een nokhoogte die ongeveer gelijk is als die van het koor, lager dan de nokhoogte van de kerk.
De scheibogen tussen schip en zijbeuken lopen met dezelfde maatvoering door langs de beide kruisarmen.

Figuur 2. De kerk gezien vanuit het noord-oosten, omringd door de kerkhofmuur en het geboomte.

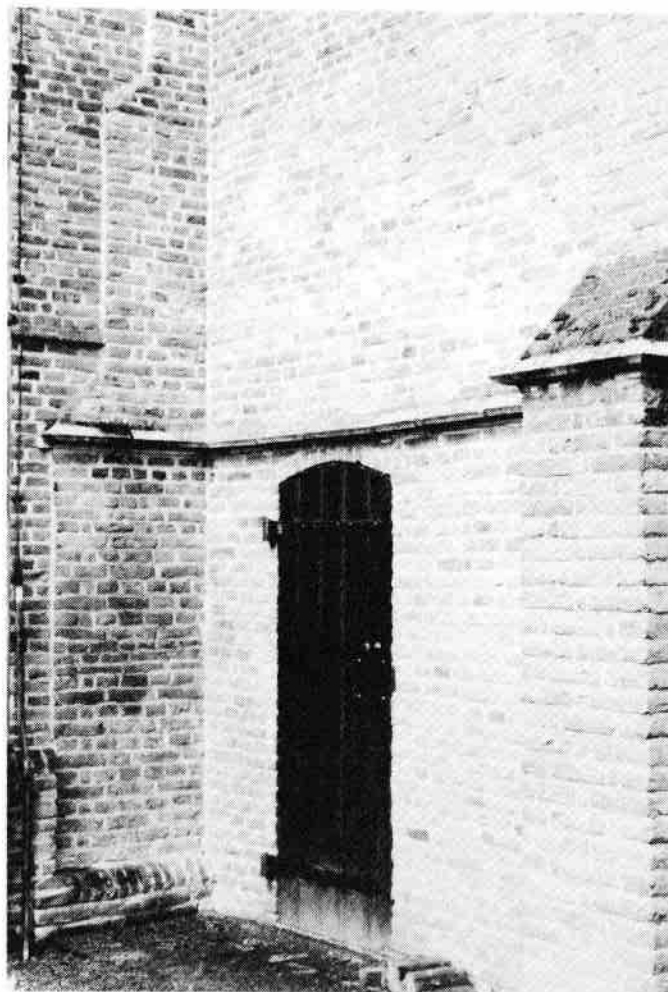
De druiplijst onder de ramen van het koor zit ongeveer veertig centimeter lager dan die van het aansluitende zuidertransept. Tussen de hiervoor genoemde steunbeer en het zuidertransept bevindt zich een bouwnaad en de steunbeer zelf is voor het grootste deel in de

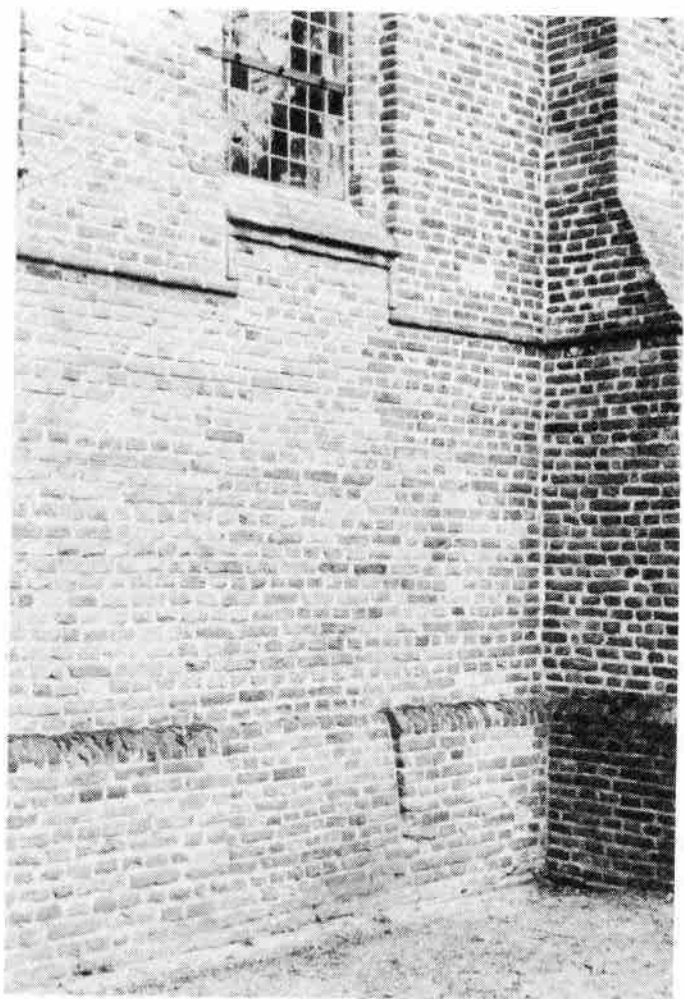
Figuur 3. De kerk gezien vanuit het noordwesten.

---

oostgevel van de zuidelijke kruisarm ingemetseld. In figuur 4 is ook nog net te zien dat de plint aan de zuidelijke kruisarm veel hoger was. De zuidelijke kruisarm en de zuidelijke zijbeuk hebben elk een plint, en die is afgedekt met de gebruikelijke afgeschuinde rollaag (figuur 5), maar het noordertransept heeft,

Figuur 4. De zuid-westelijke steunbeer van het koor, grotendeels ingemetseld in de oostgevel van het schip en zuidelijke kruisarm. De plint is veel lager dan die van het zuidertransept, die links nog net is te zien. Het koor zelf heeft geen plint. De druiplijst onder de ramen van het koor zit ongeveer veertig centimeter lager dan die van het zuidertransept.

Figuur 5. De plint onder aan de gevel van de zuidelijke zijbeuk, is onderbroken door de dichtgemetselde zuidelijke ingang.

net als het koor, geen plint. De noordelijke zijbeuk heeft een plint die bestaat uit schuin achterover geplaatst metselwerk dat zonder sprong in het gevelvlak daarboven overgaat. De muizentandfriezen rondom zitten bij alle

delen op een andere hoogte onder de dakvoet. De druiplijsten zijn aan de zijbeuken van baksteen, maar aan het koor, de kruisarmen en de toren zijn ze van natuursteen. Maar per bouwdeel zijn bovendien ook nog verschillende steenformaten aan te wijzen, wat wel haast moet wijzen op een aantal herstellingen, deels met hergebruik van oudere steen.

In het interieur hebben de diverse bogen verschillende profielen. De scheibogen tussen het middenschip en de zijbeuken vormen een regelmatige arcade van kolommen op gelijke afstanden en bogen van gelijke hoogte (figuur 6). Dat wijst er op dat de kruisarmen zijn aangebracht na een planwijziging of bij een latere bouwcampagne.

Bij de restauratie in het begin van de jaren zestig kwamen resten aan het licht van een vroeger gebouw onder de huidige kerk en voorts een werkvloer met de resten van gietvormen voor klokken. Overigens kon in het kader van die restauratie geen volledig archeologisch onderzoek plaats hebben, zodat we niet beschikken over meer gegevens omtrent een voorangster van de huidige kerk.

Van die huidige kerk is het koor het oudst. Gezien het verdere verloop van de bouw, kan worden verondersteld dat het koor rond 1400 tot stand moet zijn gekomen. Bij de restauratie kwam de top voor de dag van de westgevel van het koor, net als in Riethoven en in Bergeijk (zie Rosdoek 53 en 56). Ook in Middelbeers was de afschuining van de topgevel afgewerkt met vlechtingen. Bij de aanbouw van het schip is deze topgevel verhoogd om te kunnen dienen als oostgevel voor het hogere middenschip. Ook de ingemetselde zuid-westelijke steunbeer van het koor wijst er op dat het koor al bestond toen men de kerk verder uitbreidde met een schip.

Bij de restauratie heeft men, onder de huidige vloer, een tweede vloer gevonden van gebakken plavuizen. Het maaiveld rondom gebouwen in kernen is in de loop van de eeuwen meestal geleidelijk opgehoogd, waardoor men genoodzaakt was ook de vloer binnen de gebouwen te verhogen. Dat verschijnsel heeft op zich dus niets uit te staan met de verschillende bouwfasen, maar dat alleen aan de hiervoor vermelde zuid-westelijke steunbeer van het koor zo'n uitzonderlijk lage plint voorkomt wijst er op dat het koor is gebouwd in een tijd dat het maaiveld rondom lager was dan later, toen men verder ging met kruisarmen en zijbeuken. Voorzover men aan die delen een plint aanbracht, werd de hoogte daarvan bepaald door de nieuwe maaiveldhoogte.

We mogen, net als in Riethoven en vele andere plaatsen, maar niet in Bergeijk, aannemen dat het koor een tijd heeft gediend als kerk. Toen die kerk te klein was geworden, bouwde men een schip, het huidige middenschip, vervolgens de zijbeuken en daarna de kruisarmen. De toren zal het laatst zijn gebouwd. Aan het einde van de vijftiende eeuw moet het geheel klaar zijn geweest en er hebben uitgezien zoals we de kerk nu in hoofdzaak kennen.

In de noordelijke zijbeuk bevindt zich, in de laatste travee voor de toren, een ingang die nog in gebruik is en die bij de oorspronkelijke opzet van de kerk moet behoren. Een soortgelijke ingang, die echter is dichtgemetseld, moet zich hebben bevonden in de zuidelijke zijbeuk, in dezelfde travee, zoals blijkt uit een doorbreking van de plint (zie figuur 5).

De toren.

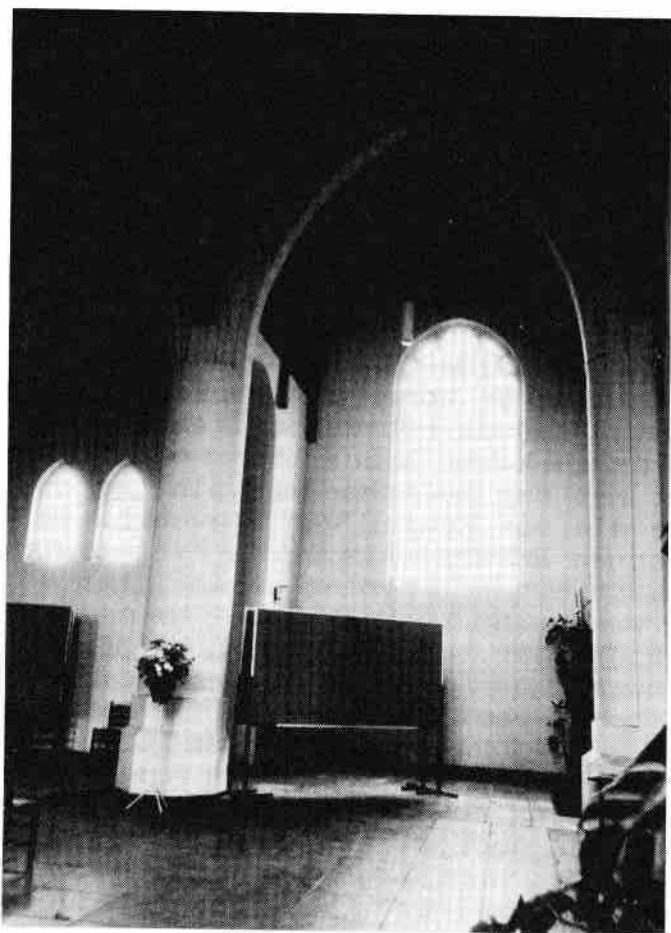
De toren is, met drie geledingen en overhoekse steunberen ter weerszijden van de westgevel, van een zeer gebruikelijk type. De toren lijkt in veel opzichten op die van Vessem, die ook tot stand kwam onder de zorg van het kapittel van Oirschot. Maar er zijn enkele verschillen.

Bij de bespreking in Rosdoek 47 hebben we de beide torens ter vergelijking naast elkaar weergegeven.

De middengeleding van de toren van Middelbeers is geheel vlak, maar in Vessem komen in elke gevel twee spaarvelden voor met dubbele spitsboogjes. Waar in Middelbeers onder de dakvoet van de toren een uitkragende lijst voorkomt van afgeschuinde stenen, heeft Vessem op die plaats een boogfries. Maar de galmgaten komen bij beide torens weer sterk overeen. De verhoudingen van beide torens lopen iets uiteen. Bovendien mist de toren van Vessem een traptoren terwijl aan de noordzijde tegen de westgevel van de kerk van Middelbeers een traptoren voorkomt met een rechthoekige plattegrond, zoals we die ook kennen van bijvoorbeeld Hoogeloon en Eersel. Als we de traptoren van Middelbeers eenmaal hebben gezien, behoeft het geen verwondering te wekken dat we, als we naar binnen gaan, in het onderportaal van de toren inkassingen zien in de wanden die bedoeld zijn geweest om een gewelf aan te brengen. Dat gewelf kan nooit aanwezig zijn geweest, want de inkassingen zijn niet volledig. De uitsparingen zouden dan tot in de hoeken moeten hebben doorgelopen en daar zelfs groter en dieper moeten zijn geweest voor het aanbrengen van consoles.

Als in de voet van een toren een gewelf voorkwam, gaf men er in die tijd om begrijpelijke redenen de voorkeur aan om een trap te maken die deels in een apart torentje aan de buitenzijde tegen, en deels in de dikte van de muur was gebouwd. Men kon dan de ruimten boven in de toren en tenminste de ruimte boven het gewelf bereiken zonder een gat in het gewelf zelf te behoeven sparen om dat gewelf te kunnen passeren.

Traptoren en sparingen geven dus aan dat er het voornemen bestond een gewelf aan te brengen.

Figuur 6. De arcade van de scheibogen tussen schip en zijbeuken loopt door vóór de transepten. De ronde kolommen zijn niet met een kapieteel afgedekt, waardoor een merkwaardige overgang ontstaat naar de bogen en het metselwerk daarboven.

Het interieur.

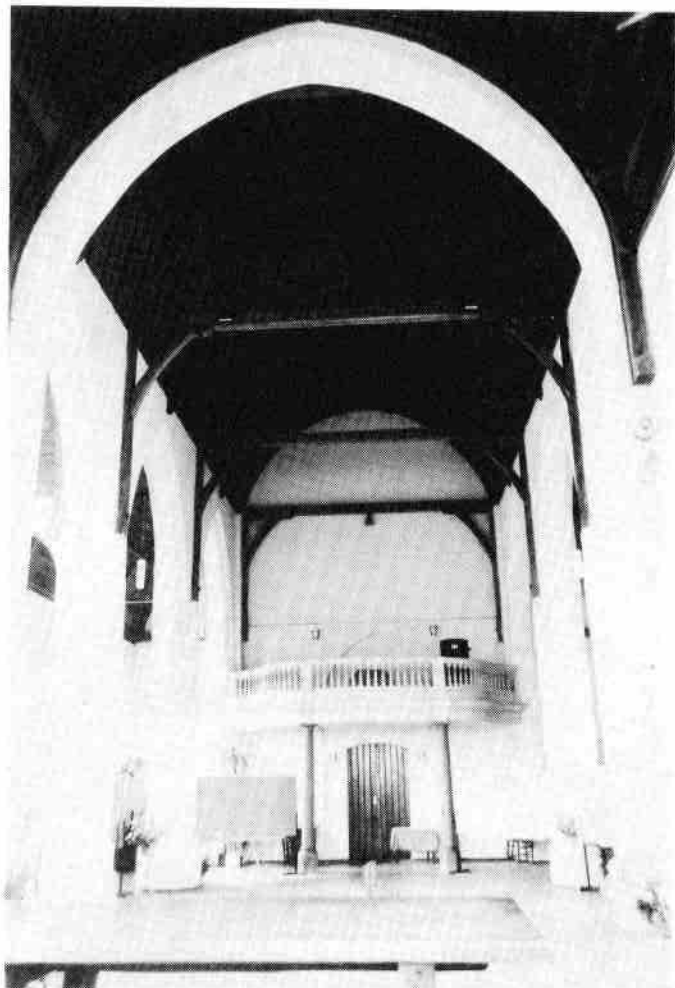
Als we de kerk binnengaan is het eerste wat opvalt het houten tongewelf in het schip, de zijbeuken, de kruisarmen en het koor. (figuur 6, 7, 8 en 9).

Figuur 7. Doorkijk door het schip naar het koor. Alle delen van de ruimte zijn met een houten tongewelf afgedekt.

Bij de bespreking van onder andere de kerk van Lage-Mierde (Rosdoek 51), maar ook van de kerken van Riethoven en Bergeijk (Rosdoek 53 en 56) hebben we er al op gewezen dat houten tongewelven, in de kapconstructie aangebracht en daarmee op de zijmuren geplaatst, algemeen

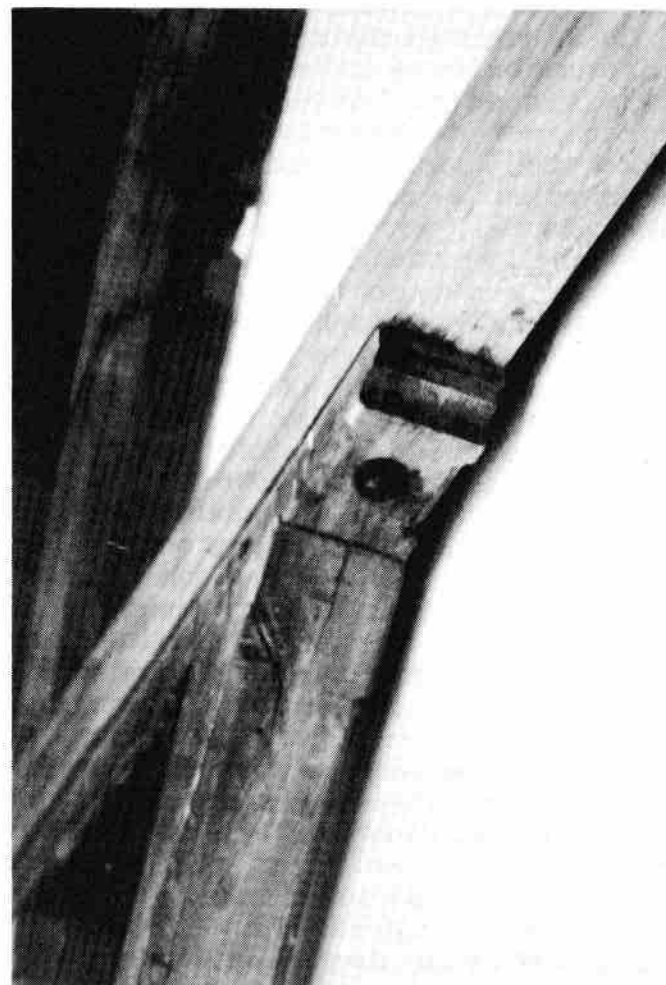

Figuur 8. Doorkijk door het schip naar achteren. Het zangkoor dateert uit het begin van de negentiende eeuw.

---

gebruikelijk waren in onze Middeleeuwse dorpskerken. Meestal zijn ze echter door negentiende eeuwse stucgewelven aan het oog onttrokken.

Zo was het tot vóór de laatste restauratie ook in Middelbeers. Tot die tijd was in Middel-

Figuur 9. Trekbalk, sleutelstuk, korbeel en boog van het tongewelf boven het koor. Het gewelf is bij de laatste restauratie geheel gereconstrueerd.

---

beers, evenals in het nabijgelegen Diessen, de gehele houtconstructie verborgen achter een stuclaag, die op een betengeling tegen het houten gewelf was aangebracht. Die afwerking moet zijn aangebracht in het begin van de

vorige eeuw, toen de kerk, die nadat zij in 1648 bij de Vrede van Munster was toegewezen aan de reformatorische gemeente, weer in handen kwam van de katholieke parochie. Men restaureerde toen de Middeleeuwse kerken in de Neo-Barokke stijl van die tijd, die ook de Waterstaatskerken vertonen. Het fraaie zangkoor achter in de kerk (zie figuur 8) is het enige wat van die vroeg-negentiende eeuwse uitmontering is overgebleven, samen met de ronde vorm van de kolommen. Voorheen waren die kolommen achthoekig. In het begin van de negentiende eeuw zijn ze rond gemaakt en voorzien van lijstkapitelen.

Bij het verwijderen van de lijstkapitelen bij de laatste restauratie is de wat merkwaardige overgang ontstaan tussen de ronde kolommen enerzijds en de bogen en het metselwerk daar bovenop (zie figuur 6). Hoe we ons moeten voorstellen wat aanvankelijk in de bedoeling heeft gelegen van de bouwers, is niet meer na te gaan. Waarschijnlijk heeft men bij de bouw van de zijbeuken de zijgevels van het schip, dat tot dan toe vrij had gestaan, doorgebroken en de achthoekige kolommen gevormd. Doorsnede-tekeningen van de kapconstructie uit de restauratieperiode vertonen alleen de achthoekige kolommen in aanzicht en geven geen duidelijke kolomafdekkingen in de vorm van kapitelen of iets dergelijks aan. Klaarblijkelijk zijn daarvan toen ook geen sporen gevonden.

Bij de restauratie van het begin van de zestiger jaren heeft de Rijksdienst voor de Monumentenzorg aan de westzijde van de muur tussen koor en schip de sporen ontdekt van een gewelf dat dateerde van vóór het huidige, laat vijftiende eeuwse gewelf. Daarbij beperkte de overwelling zich tot een halfronde tonvorm in het bovendeel van de kap, boven het schaargebint (voor de gebruikelijke vaktermen zie de beschrijving met tekening van de kerk van Lage-Mierde in Rosdoek 51).

Het huidige gewelf is, analoog aan het laatvijftiende-eeuwse bij de laatste restauratie geheel gereconstrueerd.

Besluit.

In 1933 werd de huidige parochiekerk van Middelbeers in gebruik genomen. Sedert dien is de oude kerk aan ernstig verval ten prooi geweest en in het begin van de jaren zestig was zij dan ook hard aan restauratie toe. Gelukkig zag men in Middelbeers in hoe waardevol de oude kerk was.

Behalve de kerk zelf werd ook de oude kerkhofmuur geheel gerestaureerd en, samen met het fraaie geboomte en de omringende bebouwing, vormt het een schitterend hoekje van het dorp. In 1977 kreeg het een nieuwe bestemming voor het houden van exposities en muziekkuitvoeringen. Daarmee staat het opnieuw in het centrum van de gemeenschap waarvoor het zovele jaren dienst heeft gedaan.

De inspanningen die men zich in Middelbeers heeft getroost, hebben geleid tot het behoud en het functioneren van een rijk bezit dat alleszins bijdraagt aan de genoegens van een bezoek aan het dorp.

Eersel, 11 oktober 1990

Herman Strijbos.

Voor deze bijdrage zijn gegevens ontleend aan:

- Het archief van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg;
- Hermans en Aerts: Kerk van Middelbeers; een folder uitgegeven te Middelbeers;
- H.Janse: Houten kappen in Nederland 1000-1940; uitgave Delftse Universitaire Pers en Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 1989.

Nogmaals: KERK EN TOREN VAN SINT MARTINUS TE LUYKSGESTEL.

Onze bijdrage in Rosdoek 57 over de Middeleeuwse kerk van Luyksgestel was voor ons kringlid, de kunsthistoricus Wies van Leeuwen aanleiding tot een reactie die een aanvulling inhield waarmee we erg blij zijn en die wij u daarom niet willen onthouden.

Wies van Leeuwen maakte ons attent op een bijdrage die hij leverde voor de Kroniek van de Kempen van 1986, pagina 76-78. Hij wees erop dat de kerk van Luyksgestel bij de voltooiing van de huidige kerk in 1959 werd gesloopt.

Van de Gotische kerk die in 1840 afbrandde en in 1842 werd herbouwd, was toen echter veel meer bewaard gebleven dan doorgaans wordt verondersteld. Wies van Leeuwen stelt dat de scheibogen tussen schip en zijbeuken, het onderste gedeelte van de zijbeukmuren en de muren van het koor in 1842 gespaard zijn gebleven. Hij baseert zich daarbij op de volgende gegevens:

- Pastoor van Rosmalen, de bouwpastoor van de huidige kerk, vertelde hem dat boven de gestucadoorde bogen van de waterstaatskerk van 1842 bij de afbraak de gotische spitsbogen nog zichtbaar waren. Ook op foto's van de sloop zijn die bogen nog zichtbaar.

- Oude foto's vertonen ook een opvallend kleur- en formaatverschil in de bakstenen van de zware zijbeukmuren, waaruit valt af te leiden dat deze in 1842 bij de herbouw door architect A. van Gaal vrijwel geheel gehandhaafd werden. Bovendien vertoonde het metselwerk op de uitwendige hoeken in de koppenlagen niet als eerste steen een drieklezoor, een baksteen van driekwart lengte zoals dat tegenwoordig gebruikelijk is, maar een kop, vervolgens een zogenaamde klezoor, een kwart steen en verder een koppenlaag. Dat is een typisch Middeleeuws metselverband.

- Tenslotte, zo stelt Wies van Leeuwen, noemt de architect Franssen in een brief een werk in Luyksgestel, wat moet slaan op het herstel van het koor, waarbij in de oude ramen weer traceringen zijn aangebracht.

Wies van Leeuwen maakt nog de kanttekening dat, behalve de Middeleeuwse kerk van Son die kort tevoren was afgebrand en op de toren na werd gesloopt, ook in 1959 de nog grotendeels Middeleeuwse kerk van Luyksgestel is gesloopt. Men had, zo schrijft hij, in die tijd nog niet veel consideratie met de Middeleeuwse gebouwen die te klein waren. En dat te bedenken dat die gebouwen nu weer groot genoeg zouden zijn geweest.

We willen daaraan nog toevoegen dat men toen en helaas ook tegenwoordig nog lang niet altijd, het belang inzag van bouwhistorisch onderzoek door specialisten op dat gebied. Als een dergelijk onderzoek destijds de sloop van de oude Luyksgestelse kerk al niet had kunnen voorkomen, dan was in ieder geval een goede documentatie mogelijk geweest.

Aan Wies van Leeuwen onze hartelijke dank voor zijn aanvulling.

Eersel, 12 november 1990.

Herman Strijbos.

**heemkundige studiekring
de acht zaligheden**

Nieuwe leden:

de heer W. Intven, Valkenswaard.
de heer J. Toirkens, Veldhoven.

Van de boekenplank:

Brabantse bibliografie 1987-1988/ samengest. door D. van Elderen, J. Maessen, en I. van Rossum.-
Tilburg: Tilburg University Press, 1990.-
XXIII, 276 p.- Prijs F. 45.-- ISBN 90-361-9544-6

Archeologische kroniek voor Noord-Brabant 1985-1987/ samengest. door W.J.H. Verwers.- Waalre: Brabants Heem, 1990.-
94 p.- Prijs F. 20.-- ISBN 90-70197-27-8

Werk, kerk en bed in Brabant: demografische ontwikkelingen in oostelijk Noord-Brabant (1700-1920)/ red. G.J.M. van den Brink, A.M.D. van der Veen en A.M. van der Woude.-
's Hertogenbosch: Stichting BRG/Noordbrabants Genootschap, 1989.
190 p. ISBN 90-72526-09-0

Kroniek van de Kempen: verzameling artikelen verschenen in de Kempenpers.- Dl. 8.- Hapert: Kempen Pers, 1990.-
180 p. Prijs F. 40,75 ISBN 90-70427-70-2

Volksdevotie: beelden van religieuze volkscultuur in Noord-Brabant/ publ. van het Museum voor Religieuze Kunst (Uden): eindred. J. Liebergen.-
Uden: Museum voor Religieuze Kunst, 1990.-
187 p.- Prijs F. 30.-- ISBN 90-71647-08-0 Betreft catalogus bij tentoonstelling gehouden van 15 sept. t/m 2 dec. 1990.-

Handschriften en handschriftfragmenten in het bezit van de Theologische faculteit Tilburg/ door Jeroen van de Ven.-
Tilburg: Tilburg University Press, 1990.-
Prijs F. 59.-- ISBN 90-361-9534-9

Religie in de Nederlandse samenleving, de vergeten factor/ red. O. Schreuder en L. Snippenburg.- Ambo, 1990.-
189 p.- Prijs F. 29,50 ISBN 90-263-1069-2

Tussen zes gehuchten: de laat-Romeinse en middeleeuwse bewoning van Geldrop 't Zand/ onder red. van Jos Bazelmans en Frans Theuvs: Publ. van de VU (Amsterdam): Albert Egges van Giffen Instituut voor Prae- en Protohistorie.-Amsterdam: Vrije Universiteit, 1990.-
71 p.- Prijs F. 15.-- (excl. verz.k.) ISBN 90-70319-12-8. Verkrijgbaar in Geldropse boekhandel.

Buitenstaanders in actie: socialisten en neutraal-georganiseerden in confrontatie met de gesloten Tilburgse samenleving, 1888-1919 door A.J.M. Wagemakers.-
Tilburg: Stichting Zuidelijk Historische Contact, 1990.-
XXIX, 313 p.- Prijs F. 55.-- ISBN 90-7641-33-X
(Bijdr.tot de geschiedenis van het zuiden van Nederland; 83).

Brabantia Nostra: een gewestelijke beweging voor fierheid en 'schoner' leven, 1935-1951, door J.L.G. van Oudheusden.-
Tilburg: Stichting Zuidelijk Historisch Contact, 1990.-
XXX, 397 p.- Prijs F. 55.-- ISBN 90-70641-34-8
(Bijdr.tot de geschiedenis van het Zuiden van Nederland; 84).

Brabants recht dat is ... : opstellen aangeboden aan prof. J.P.A. Coopmans ter gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar Nederlandse rechtsgeschiedenis aan de Katholieke Universiteit Brabant (Tilburg)/ red. Th.E.A. Bosman, E.J.M.F.C. Broers, B.C.M. Jacobs e.a.-Assen: Van Gorcum, 1990.-
IX, 319 p.- Prijs F. 53,50 ISBN 90-232-2569-4
(Brabantse rechtshistorische reeks; 5)

Sportief en katholiek: geschiedenis van de katholieke sportbeweging in Nederland in de twintigste eeuw/ door M. Derks en M. Budel.-
Nijmegen: Kath. Documentatiecentrum, 1990.-
Prijs F. 35.-- (KDC-Scripta)
Te bestellen bij het documentatiecentrum.

Volkskundevragenlijsten 1-58 (1934-1988) van het P.J. Meertens-Instituut/ ingel. en van register voorzien door J.J. Schell.-
Amsterdam: P.J. Meertens-Instituut, 1990.-
348 p.- Prijs F. 45.-- (excl.verzendkosten)
Besteladres: Keizersgracht 569-571, DR 1017 Amsterdam, tel. 020-234698

Brabantse mensen, een dorp in Brabant, met foto's van Tinus Swinkels en Martien Coppens/ publ. van de Stichting Brabants Fotoarchief (Eindhoven): m.m.v. Heemkundekring 't Hof van Liesent' (Lieshout).-
Eindhoven: Stichting Brabants Fotoarchief, 1990.-
168 p.- Prijs F. 49,50 (gen.). F. 75.-- (geb.) (excl. verzendkosten)
Besteladres: Turfveldenstraat 30, 5632 XJ Eindhoven, tel. 040-42152

Oud fonds: systematisch overzicht van alle uitgaven, mededelingen en bijdragen verschenen in publikaties van het Nederlands Historisch Genootschap (1845-1969)/ door Th. Bos,
G.van Herwijnen, G.N. v.d. Plaat e.a.-
's-Gravenhage: Nederlands Historisch Genootschap, 1989.-
372 p.- Prijs F. 75.-- ISBN 9073069025

Gerechtigheidsstaferelen voor schepenhuisen in de Zuidelijke Nederlanden in de 14de, 15de en 16de eeuw/ door Juliaan H.A.-de Ridder.-
Turnhout: Brepols, 1989.-
182 p.- Prijs BF 1000 ISBN 90-6569-412-9
(Verhandelingen van de Koninklijke ... Klasse der schone kunsten, jrg. 51, no. 45).

Landleven: het boerenbestaan van toen/ door Ton de Joode.-
Weert: M & P. 1990.-
144 p. Prijs F. 24,90 ISBN 90-6486-066-1

De crisis voorbij: persoonlijke visies op de vernieuwing in de antropologie/ onder red. van B. Fontaine, P. Kloos en J. Schrijvers.-
Leiden: DSWO Press, Rijksuniversiteit Leiden, 1990.-
221 p.- Prijs F. 45,50 ISBN 90-6695-044-7
(Sociaal antropologische studiën: 7)

Groeten van Elders: plaatsnamen en familienamen als spiegel van onze cultuur,
door Rob Rentenaar.- Naarden: Strengholt, 1990.-
135 p.- Prijs F. 27,50 ISBN 90-6010-696-2

Van ridders tot regenten/ door H.F.K. van Nierop.- 2e dr.- De Bataafsche Leeuw, 1990.-
272 p.- Prijs 34,90 ISBN 90-6707-247-8

Pré-industriële gebruiksvoorwerpen,
door A. Ruempol.-
De Bataafsche Leeuw, 1990.-240 p.- Prijs F. 79.-- ISBN 90-6707-252-4

Hier heb ik weer wat nieuws in d'hand: marktliederen, rolzangers en poëzie van weleer,
door W.L. Braekman.- Luitingh-Sijthoff, 1990.-
512 p.- Prijs F. 75.-- ISBN 90-7293-113-0

Grote Brabanders van de 20ste eeuw,
door B. Sies.- Michon, 1990.-
112 p. Prijs ca. F. 25.-- ISBN 90-6761-067-4

Onderwijsgeschiedenis/ door P.Th.F.M. Boekholt.- Walburg Pers, 1990.-
64 p. Prijs F. 15.-- ISBN 90-6011-715-8
(Cahiers voor lokale en regionale geschiedenis; dl. 6)

Historische demografie: bevolkings- en gezinsgeschiedenis/ door A.J. Schuurman.-
Walburg Pers, 1990.-
64 p. Prijs F. 15.-- ISBN 90-6011-714-X
(Cahiers voor lokale en regionale geschiedenis; dl. 5)

Eten en eetlust in Nederland (1840-1990)/ door A.H. van Otterloo.- Bert Bakker, 1990.-
ca. 416 p.- Prijs ca. 49,50 ISBN 90-351-0974-0

H. Huijbers.

REDACTIETEAM:

Th. van der Aalst, Ganzestraat 17, Hapert.
H. Backbier, Heike 6, Vessem.
J. v.d. Biggelaar, Kerkstraat 13, Winteire.
J. v. Hout, Oude Provincialeweg 15, Hapert.
H. Huijbers, Weverstraat 10, Steensel.
A. Kockx, de Pottenbakker 44, Veldhoven.

INHOUD:

	blz.
Van de bestuurstafel	1
Uit onze buitenlandse ruil- abonnementen	2
Inventarisatie in de gemeente Vessem ca. van archeologische vindplaatsen uit het neolithicum, de bronstijd en de ijzertijd	7
De Middeleeuwse St. Willibrordus- kerk van Middelbeers	9
Nogmaals: Kerk en toren van St. Martinus te Luyksgestel	24
Nieuwe leden	25
Van de boekenplank	26